

Konferencijos „Antikos ir viduramžių tyrimai 2019“ apžvalga

Miglė Miliūnaitė

El. p. miliunaite.migle@gmail.com

„Dažnai pamiršamas vienas svarbiausių elementų – iš kur yra žmogus? Iš kur jis atėjo, kokioje erdvėje gyveno, ką jis sukūrė, kokį palikimą paliko?“ Šiuos LR Seimo Švietimo ir mokslo komiteto pirmininko akad. Eugenijaus Jovaišos klausimus, iškeltus sveikini-mo kalboje, ir daugybę kitų temų ėmėsi svarstyti nacionalinės konferencijos „Antikos ir viduramžių tyrimai 2019“ dalyviai, susirinkę Vilniuje 2019 m. spalio 11–12 d. Mintis pirmą kartą suburti antikos ir viduramžių istorijos, filosofijos, teologijos ir meno srityse besidarbuojančius Lietuvos tyrėjus ir doktorantus kilo Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos mokslo klasterio „Antikos ir viduramžių tyrimai“ nariams, o prie idėjos įgyvendinimo prisidėjo Mykolo Romerio universiteto ir Lietuvos kultūros tyrimų instituto tyrėjai.

Konferencijoje dalyvavo 24 pranešėjai, jų temų diapazonas – nuo buities iki metafizi-kos, o chronologinės aptariamų įvykių ir idėjų ribos – maždaug 3 tūkstančiai metų. Klau-sytojams teko greitai reaguoti tiek į kiekvieno pranešėjo siūlomą prieigą, tiek į pranešimo turinį. Nepaisant šios, rodos, į dvi dienas netelpančios akiračių įvairovės, Nieko bendra neturinčiųjų bendrijos nariai vieni kitus praturtino pastabomis, patarimais, vaisingomis diskusijomis. Išklausymas, atliepas, pastanga kurti bendruomeniškumą tikriausiai ir buvo žaviausias renginio aspektas. Džiugu, kad į kvietimą pristatyti savo tyrimų rezultatus atsiliepė tyrinėtojai ir doktorantai iš dešimties Lietuvos mokslo institucijų.

Organizatoriai pasiūlytus pranešimus suskirstė į aštuonias sesijas. Iš jų po dvi buvo skirtos antikinės Graikijos filosofijai ir kultūrai, patristikai ir Lietuvos viduramžių isto-rijai, po vieną – viduramžių filosofijai ir įvairiems menams.

Antika

Kone daugiausiai klausytojų susirinko į pirmąją sesiją, skirtą Platonui, Hipokratui ir Aristoteliui (moderatorė – Tatjana Aleknienė). Pirmąjį pranešimą „Platonas ir Hipokratas, arba kas bendra tarp filosofijos ir medicinos“ skaitė Jonas Čiurlionis (VU). Pranešimo autorius pastebėjo šių dviejų koncepcijų sąsajas trijose plotmėse: psichologinėje, etinėje ir religinėje-mitologinėje. Remiantis konkrečių ištraukų analize buvo parodyta, kaip Hipokrato mokymas, tiksliau – jo žmogaus prigimties nagrinėjimas, gali papildyti ir paaiškinti Platono filosofiją. Antrojo pranešimo „Aristotelio prigimtinių vergų samprata ir jos kritika“ autorius Andrius Bielskis (MRU) svarstė, kaip toks protingas žmogus kaip Aristotelis galėjo pritarti minčiai, kad egzistuoja vergai iš prigimties (vergiškumas iš prigimties). Pranešėjas teigė nesutinkantis su vyraujančia tyrinėtojų interpretacija, kuria vadovaujantis linkstama atmesti pirmojoje „Politikos“ knygoje pateiktus argumentus už vergiją kaip to meto ideologiją, ir parodė tokios interpretacijos trūkumus. Vėliau A. Bielskis tvirtino, kad „vergo iš prigimties“ koncepciją reikia suprasti diskusijos su Platonu ir sofistais kontekste, be to, svarstant neatmesti ir paties Aristotelio teleologijos sampratos. Galiausiai, rekonstravęs filosofo argumentus, pranešėjas įtaigiai parodė jų nenuoseklumą. Trečiajame sesijos pranešime „Klasinės skirtys Aristotelio politinėje teorijoje“ Egidijus Mardosas (MRU) nagrinėjo klasės sampratą Aristotelio „Politikoje“. Anot pranešėjo, piliečių skirstymo į klases pagrindas Aristotelio filosofijoje nėra pastovus: viena vertus, jis priklauso nuo to, kiek pilietis turėjo turto, antra vertus, pirmiau atsižvelgiama į tai, kokia buvo jo padėtis gamybos ryšių srityje.

Antikos filosofijos tematika konferencijoje buvo plėtojama ir penktosios sesijos metu (moderatorius – D. Alekna). Raimundas Kazlauskas (KU) savo pranešime „Politinė revoliucija tamsiųjų amžių Graikijoje“, pabrėždamas politinių ir religinių veiksmų sąveiką, siekė atskleisti politiškumo formavimosi prielaidas ir istorines aplinkybes. Rengiant pranešimą buvo remiamasi prielaida, kad sekuliarizacija ir depolitizacija yra mėginimas kvestionuoti nuostatas, susiformavusias XII–VII a. pr. Kr. Pagrindinė sąlyga politiškumui formuotis, anot pranešėjo, – hierarchinės tvarkos krizė, kilusi dėl geležies amžiuje pakitusių gyvenimo sąlygų (mat iki tol ne visiems pasiekiami įrankiai ir ginklai tapo įperkami kiekvienam vyrui), tad, žlugus hierarchinei visuomenės struktūrai, prireikė naujos socialinės paradigmos. Nida Vasiliauskaite (VGTU) pranešime „(Ne)tikras (ne)sapnas, arba dievai apgavikai „Iliadoje“ aptarė graikų dievų taikomus klaidinimo metodus, tokio klaidinimo sukeltus žmonių veiksmus ir siekė nuskaidrinti painiąją iliuzijos „teoriją“. Tatjana Aleknienė (VDU ŠA) pranešime „Teaiteto“ digresija ir „Gorgijo“ Sokratas: apologinis „supanašėjimo su dievu“ idealo motyvas“ pristatė iki šiol Platono tyrėjų nepastebėtą apolog(et)inę žymiojo *supanašėjimo su dievu* idealo intenciją. Pranešime buvo gretinami du Platono dialogų fragmentai – „Teaiteto“ 172 d–177 b ir „Gorgijo“ 581 b–527 e. Pranešėjos teigimu, polių retorių ir filosofo Sokrato gyvenimo priešprieša ryški tik šiuose dialoguose: „Gorgijo“ Sokrato įtaigus įrodinėjimas, kad jo gyvenimo

pabaigos nereikia laikyti nesėkme, pratęsiamas „Teaitete“ plėtojamo kontrasto tarp gražios ir teisingos filosofo sielos, panašėjančios į dievą, ir kreivasielio politiko ateities.

Patristika

Antroji sesija (moderatorius – D. Alekna) buvo skirta graikų Bažnyčios Tėvams. Gintaras Sungaila (VDU) pranešime „Liturgija kaip filosofinės refleksijos objektas graikiškų Bažnyčios Tėvų raštuose“ atskleidė, kokia prasme galima kalbėti apie liturgijos filosofiskumą. Pateikdamas pavyzdžių iš Bažnyčios Tėvų tekstų, pranešėjas šią problemą aiškino aptardamas dvi aplinkybes: pirmą, asmenys, dirbę su liturginiais tekstais, gyveno kaip filosofai; antra, alegoriškai interpretuodami tekstus, egzegetai ėmė naudoti filosofinį aiškinimą. Saulius Rumšas OP (Vilniaus kunigų seminarija) pranešime „Žmogus sukurtas pagal Dievo paveikslą ir/ar panašumą? Bazilijaus Cezariečio Pr 1, 26–27 komentaro originalumo teologiniai iššūkiai“ svarstė klausimą, neprarandantį aktualumo ir šiais laikais. Pranešėjas išryškino Bazilijaus Cezariečio (330–379 m.) rūpestį dėl to, kur dingio planuojant žmogaus sukūrimą Dievo pažadėtas mūsų *panašumas* į Dievą? Pranešimo kontekste Bazilijaus Cezariečio poziciją būtų galima redukuoti į teiginį, kad *pagal paveikslą* žmogus sukuriamas, o *panašumo* į Dievą įgyja veikdamas. Teologinę problematiką tęsė Lina Šulcienė (VDU) pranešimu „Krikščioniškos iniciacijos disciplina IV a. Jeruzalėje kaip ontologinės asmens transformacijos prielaida pagal Kirilo Jeruzaliečio katechezes“. Intriguojantis klausimas, kokios yra krikščioniškosios tiesos pažinimo sąlygos, buvo nagrinėjamas remiantis Kirilo Jaruzaliečio (315–386 m.) katechezėmis, apžvelgiant Jeruzalės katechumenato programos istorinį kontekstą. Beje, daryta prielaida, kad ontologinė asmens transformacija vyksta dar jam rengiantis krikštui, bet diskusijos metu atsiskleidė tokios prielaidos problemiskumas.

Šeštąją sesiją pradėjo jos moderatorius Rasius Makselis (LKTI): jis perskaitė pranešimą „Porfyrijas apie sielos įsikūnijimą“. Bandyta įvardyti 234–305 m. gyvenusio neoplatonizmo filosofijos atstovo poziciją sielos įsikūnijimo klausimu, taip pat atskleisti jo raštuose nuolat išskylančios sielos ir kūno santykio problemos svarbą bei sudėtingumą vėlyvosios antikos filosofiniame ir kultūriniame kontekste. Remdamasis Porfyrijo traktatais „Apie nimfų olą“, „Laiškas Gaurui“, „Į mąstomybes pakylėjančios tezės“ ir temos nuorodomis rekonstruojamame Porfyrijo traktate „Prieš krikščionis“, pranešėjas vaizdžiai parodė, kaip Porfyrijus jam itin rūpėjusią sielos įsikūnijimo problemą gvildeno nagrinėdamas pačius įvairiausius platonizmo filosofijos klausimus. Rūta Zukienė (VDU) pranešime „Anima triplicis naturae“ interpretacijos Eriugenos traktate „Periphyseon“ ir Boetijaus „O qui perpetua“ vertime į senąją anglų kalbą pristatė subtilią, tačiau reikšmingą išvalgą apie Jono Škoto Eriugenos (815–877 m.) galimą įtaką Boetijaus vertimui į senąją anglų kalbą. Sumanymo pagrindą pranešėjai suteikė senajame anglų Boetijaus vertime aptikta trijų sielos judesių, nukreiptų į Dievą, save ir jutiminį pasaulį, samprata,

kuri (tik daug labiau išplėtotą) pasirodė ir Eriugenos veikalo „Apie gamtos skirstymą“ II ir IV knygoje. Miglė Miliūnaitė pranešime „Šventosios ir pasaulietinės muzikos perskyra Bažnyčios Tėvų tekstuose“ nurodė, kad tyrinėtojų darbuose dažnai aptinkama interpretacija, esą vokalinė muzika atitinka šventosios, o instrumentinė – pasaulietinės muzikos sferą, nėra tiksli. Analizuodama XII a. vizualųjį ir tekstinius šv. Augustino ir šv. Jono Auksaburnio šaltinius, pranešėja mėgino atskleisti, kad šventosios ir pasaulietinės muzikos perskyra buvo grindžiama ne konkrečiais muzikos elementais, o racionaliojo ir kūninio prado svarba.

Viduramžiai

Trečioji sesija (moderatorius – Povilas Aleksandravičius) buvo skirta filosofinei problematikai viduramžių kontekste. Albinas Plėšnys (VU) pranešime „Tomo Akviniečio kalbos filosofija“ pirmiausia apžvelgė tomistinę vardų teoriją ir atskleidė šios teorijos pranašumą, palyginti su išpopuliarėjusiu šiuolaikiniu jos variantu, pateiktu J. S. Millio veikale „Logikos sistema“ (1843 m.). Kitoje pranešimo dalyje buvo aptariamas vienaprasmis, daugiaprasmis ir analoginis sąvokų vartojimas bei sinonimai. Galiausiai pranešėjas parodė, kad tomistinė kalbos filosofijos samprata, palyginti su miliškąja jos interpretacija, yra gilesnė ir labiau atitinka kalbos vartoseną. Julita Slipkauskaitė (VU) pranešime „Parsimonijos principo reikšmė matematinio pasaulio vaizdinio formavimuisi“ teigė, kad vėlyvųjų viduramžių gamtos filosofijos idėjos turėjo lemiamą reikšmę Naujųjų laikų gamtotyros idėjai, ir kartu parodė, kad turint antimetafizinę nuostatą (būdingą pozityvizmui) neįmanoma apibrėžti to meto idėjų reikšmės modernaus mokslo formavimuisi. Šią mintį autorė pagrindė pateikdama racionalios ir nuoseklios gamtos filosofijos idėjų raidos rekonstrukcijos fragmentą – aptardama parsimonijos principo reikšmę matematinio vaizdinio formavimuisi XIV a. Oksfordo ir Paryžiaus universitetuose. Informatyvų ir įdomų pranešimą „Atsitiktinių teiginių apie ateitį problema Viljamo Okamo „Traktate apie lemtį“ perskaitė Živilė Pabijutaitė (VU). Buvo iškeltas klausimas, ar galima priskirti tradicines klaidingumo ir teisingumo reikšmes būsimojo laiko teiginiams ir, jei taip, tai kokių būdu. Pranešėja pristatė keturis skirtingus požiūrius į Dievo visažinystės ir atviros ateities intuicijos santykį. Nusakius ketvirtąjį „Traktate apie lemtį“ (1322–1324 m.) pateiktą sprendimą, buvo aptariami iššūkiai, su kuriais susiduria jo šalininkai, o iššūkių sąrašą papildė ir diskusijos dalyviai.

Menai

Kontekstų įvairovę pasižymėjo ketvirtoji sesija (moderatorius – P. Aleksandravičius), kurioje buvo svarstomi menų (plačiąja prasme) ypatumai. Giedrius Saulys (Lietuvos

Biblijos draugija) pranešime „Martyno Liuterio požiūris į Šventojo Rašto vertimą“ buvo atskleistas teologo metodikos naujumas to meto kontekste, reikšmė ir įtaka Šventojo Rašto vertimo raidai. Tyrinėtojas, remdamasis M. Liuterio „Atviru laišku apie vertimą“ (1530 m.) ir „Psalmių įvadais ir vertimo priežastimis“ (1531–1533 m.), aptarė filologinį, teologinį, homiletinį, etinį ir kolegialų vertėjo darbo aspektus. Temą kita kryptimi pasuko Sigitas Lūžys (VDU) pranešimu „Romėnų triumfas K. Semenavičiaus „Didžiajame artilerijos mene“. Šis 1650 m. išleistas veikalas, anot tyrinėtojo (kuris ir išvertė jį į lietuvių kalbą), yra ne tik įdomus karybos istorikams ir profesionalams, bet ir išsamus šaltinis antikos tyrinėtojams bei filologams, mat jame išsamiausiai Lietuvos raštijoje pavaizduotos senovės Romos pergalių iškilmės. Netikėtą konferencijos temos rakursą pasirinko Helmutas Šabasevičius (LKTI). Pranešime „Liudo Truikio „Mirusios akys“: antikos ir krikščioniškojo pasaulio vaizdiniai“ buvo pristatytos subtilios įžvalgos apie menininko L. Truikio (1904–1987 m.) sukurtą scenografiją ir kostiumus Eugene'o d'Albert'o operai, jų vaizdinių pavidalų formaliosios savybės, sąsajos su vaizduojamu laikotarpiu, ryšys su muzika, kultūriniu kontekstu.

Lietuvos viduramžių istorija

Svarbi konferencijos dalis buvo istorinių tyrimų rezultatų pristatymas. Šiai problematikai buvo skirtos dvi paskutinės renginio sesijos. Pirmąją iš jų (moderatorius – Tomas Baranauskas) pradėjo D. Alekna (VDU ŠA) pranešimu „Vysla I–II a. istorijos šaltiniuose“. Pristatytas tyrimas reikšmingas tuo, kad jo autorius pasirinko naują būdą gauti žinių apie pietrytinį Baltijos jūros krantą. Mat dažniausiai istorikai renka duomenis pagal to krašto prekę – gintarą, o D. Alekna susitelkė į Vyslos upės paminėjimus antikos šaltiniuose. Tokia prieiga leidžia rekonstruoti iki tol tyrimuose nepastebėtas geografines ir istorines aplinkybes. Naujumu bei originalumu pasižymėjo ir Arturo Mickevičiaus (VDU ŠA) pranešimas „Ar *homines humanissimi* buvo sembai? Skaitant Adomą Bremenietį“. Pranešėjas iškėlė klausimą, ar lietuviškojoje istoriografijoje įsitvirtinęs naratyvas apie kilniusius *homines humanissimi* sembus ir jų priešingybę – *gens crudelissima* kuršius nėra klaidingas. Dvejonės pagrindas – Adomo Brėmeniečio kronikoje (tarp 1075 ir 1080 m.) aptiktas „tikėjimo nepažįstančių pavojingų barbarų“ apibūdinimas, taikytas apskritai vakarų baltų gentims. Tyrinėtojas siūlė situaciją aiškinti tuo, kad *homines humanissimi* galėjo būti Semboje įsikūrę „civilizuoti krikščionys“ – danai, ir šią idėją svariai argumentavo. Ne taip lengva apibendrinti Rūtos Čapaitės (LII) skaitytą pranešimą „Onos Vytautienės vizitas Vokiečių Ordine (keli buities momentai)“. Jame buvo aptariamose etiketo detalės, Vytauto sutuoktinei tiekto vaisės, dovanotos dovanos ir jų kainos. Pranešėjos vertinimu, viešnios sutikimas atitiko aukštus to meto standartus.

Paskutinę sesiją (moderatorius – A. Mickevičius) pradėjo Inga Baranauskienė pranešimu „Traidienio atėjimo į valdžią aplinkybės“. Pranešėja pateikė su šiuo „paslaptimi

apgautu“ 1268-ųjų įvykiu susijusių klausimų: kokia buvo pirminė Traidenio padėtis, kokios jėgos ją iškėlė, kokie veiksniai išprovokavo perversmą. Buvo pasiūlyta prielaida, kad politines slinktis galėjo išprovokuoti Čekijos karaliaus Pšėmslo Otokaro II atvykimas į Prūsiją ir planai užkariauti Lietuvą. Taip pat buvo nagrinėjamas Šiaurės Rusios kunigaikščių karas su Livonija ir galima Traidenio sąjunga su Rusios kunigaikščiais. Robertas Jurgaitis (VDU ŠA) pranešime „Nauji duomenys apie XIII a. lietuvių kunigaikščio Tučiaus (Dučiaus) valdų lokalizavimą“, atsižvelgdamas į XIII a. vidurio įvykių Lietuvoje ir kaimyninėje Livonijoje kontekstą, išryškino galimus lietuvių kunigaikščio Tučiaus (Dučiaus) valdų lokalizacijos variantus ir atskleidė įtikinamiausias vardo rekonstruotas formas. Konferenciją užbaigė Tomas Baranauskas (VDU ŠA) pranešimu „Mūšiai viduramžių Lietuvos istorijoje“. Pranešėjas iškėlė klausimą apie mūšių istorinę atmintį. Anot jo, koreliacija tarp realios mūšio reikšmės ir jo vietos mūsų istorinėje atmintyje nėra labai adekvati. Buvo nagrinėjami Garuozos ir Pabaisko mūšių atvejai, kurie, nors ir neabejotinai reikšmingi, net lemtingi valstybės istorijai, taip ir nerado vietos istorinėje atmintyje. Aptaręs tokios situacijos priežastis, tyrinėtojas pasiūlė sistemingai peržiūrėti svarbiųjų viduramžių Lietuvos mūšių katalogą.

Telieka padėkoti tyrėjams, pasidalijusiems savo darbo vaisiais, moderatoriams ir klausytojams už įdomią, turiningą, kokybišką dviejų dienų konferenciją. Išskirtinės padėkos nusipelno renginio šeimininkai iš Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos – T. Aleknienė, D. Alekna, A. Mickevičius, T. Baranauskas ir prie konferencijos rengimo prisidėję kolegos R. Makselis (LKIT) bei P. Aleksandravičius (MRU).

Konferencijos dalyviai ir pranešėjai. Konferencijos rengėjų nuotrauka